

Σφεντονιές: Η λογική του αντιπαραδείγματος στο έργο του Σάββα Τσοχατζίδη

Σπύρος Μοσχονάς

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

Most of the philosophical essays by Savas L. Tsohatzidis collected in *Truth, Force, and Knowledge in Language* (2020) are refutational in character. This paper examines the role of counterexamples in Tsohatzidis's argumentation and the inferential patterns through which they function, drawing on examples from across his work. Although his refutational arguments often focus on seemingly marginal or narrowly defined classes of sentences, their ultimate targets are invariably the foundational assumptions of general theories of meaning, whether truth-conditional or use-based.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: αντιπαραδείγματα, γλωσσικές πράξεις, διεπαφή σημασιολογίας-πραγματολογίας, συνθήκες αληθείας, φιλοσοφία γλώσσας

Δεν υπάρχει ιδέα που να μην εμπερικλείει
τη δυνατότητα της διάψευσής της.
Μαρσέλ Προυστ

Το βιβλίο του Σάββα Α. Τσοχατζίδη *Truth, Force, and Knowledge in Language: Essays on Semantic and Pragmatic Topics* (2020) περιέχει Εισαγωγή και 25 άρθρα, εκ των οποίων ένα ήταν αδημοσίευτο (κεφ. 22, “An inferential impasse on the theory of implicatures”), ενώ τα υπόλοιπα ανατυπώθηκαν αναθεωρημένα. Το παλαιότερο (κεφ. 16, “Four types of counterexample to the latest test for perlocutionary act names”) πρωτοδημοσιεύτηκε το 1986 και το νεότερο (κεφ. 24, “Three problems for the knowledge rule of assertion”), το 2019.

Δεν πρόκειται για τα φιλοσοφικά Άπαντα του Τσοχατζίδη.¹ Πάντως, περιέχεται στη συλλογή αυτή μέγα μέρος του φιλοσοφικού του έργου.

Ο τόμος χωρίζεται σε τρία μέρη:

1. Matters of meaning and truth,
2. Matters of meaning and force,
3. Knowledge matters.

Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει δέκα κεφάλαια τα οποία καταφέρονται εναντίον θεωριών που ταυτίζουν τη σημασία των (δηλωτικών) προτάσεων με τις συνθήκες αληθείας τους· πρόκειται για θεωρίες που συνήθως αποδίδονται στον Donald Davidson (βλ. ιδιαίτερα Davidson 1984) και στους ακολούθους του.

Οι θεωρίες που ταυτίζουν τη σημασία με την αλήθεια παρουσιάζονται ως εναλλακτικές θεωριών που ταυτίζουν τη σημασία με τη χρήση. Σε αυτές τις θεωρίες ασκείται κριτική στα δώδεκα κεφάλαια που απαρτίζουν το δεύτερο μέρος. Έμφαση στην ενότητα αυτή δίνεται σε διάφορες αναλύσεις των γλωσσικών πράξεων (speech acts), ιδιαίτερα τις προερχόμενες από τον John Searle.

¹ Δεν αναδημοσιεύονται εδώ τα άρθρα “A few untruths about ‘lie’” (1990), “A memorable thirteen-word sentence” (2015), “Emotional states and linguistic events: A study of conceptual misconceptions” (1993)· το τελευταίο είναι και το μόνο που παραπέμπεται από τον ίδιο (στο εκτενέστατο κεφ. 18, “Voices and noises in the theory of speech acts”, σ. 232). Δεν περιλαμβάνονται βέβαια και τα γραμμένα στα ελληνικά κείμενά του, όπως «‘Καλημερίζω’, ‘καλησπερίζω’ και ‘καληνυχτίζω’: Πραγματολογικές παρατηρήσεις» (1985), «Η πραγματολογία του ‘ντε’», (1986) και «Ένα προβληματικό επιχείρημα εναντίον της λογικής ασυνέχειας αξιολογικών και μη αξιολογικών κρίσεων» (1995), που επικαλύπτεται με το κεφ. 19, “Searle’s derivation of promissory obligation”. Δεν περιλαμβάνονται επίσης οι Εισαγωγές στους πέντε τόμους που έχει επιμεληθεί (βλ. Εργογραφία στον παρόντα τόμο).

Το τρίτο μέρος είναι το μικρότερο· περιλαμβάνει τρία κεφάλαια εκ των οποίων τα δύο πρώτα καταπιάνονται με ορισμένες ερμηνείες της γνώσης ή, πιο στενά, με σημασιο-φιλοσοφικές αναλύσεις του ρήματος *to know*, οι οποίες, κατά τον Τσοχατζίδη, διαψεύδονται από τα γλωσσικά δεδομένα, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσεται ένα σύνθετο, βιτγκενσταϊνικής έμπνευσης, επιχείρημα εναντίον της υπόθεσης ότι η «γνώση» της γραμματικής είναι εγγενής και λανθάνουσα, άποψη η οποία, ως γνωστόν, αποδίδεται στον Noam Chomsky και στους οπαδούς του. Το τελευταίο αυτό κεφάλαιο είναι, κατά τη γνώμη μου, από τα σημαντικότερα του βιβλίου, και λόγω του ότι τολμά να αμφισβητεί μία από τις ισχυρότερες πεποιθήσεις των απανταχού πιστών του διάσημου αμερικανού γλωσσολόγου.

Σε αυτές τις τρεις κατηγορίες (1. αληθειακές θεωρίες της σημασίας, 2. χρηστικές ή/και επιτελεστικές θεωρίες της σημασίας, 3. γνωσιολογία) εκτείνονται τα φιλοσοφικά ενδιαφέροντα του Σάββα Τσοχατζίδη. Όπως ήδη δηλώνεται στον υπότιτλο του τόμου και στην πρώτη σελίδα της Εισαγωγής, τα ζητήματα σε καθεμιά από τις τρεις αυτές κατηγορίες είναι θεμελιώδη για τη διεπαφή (interface) μεταξύ σημασιολογίας και πραγματολογίας.

Όλα τα κείμενα, και στις τρεις ενότητες του βιβλίου, είναι κριτικά. Καθένα επιδιώκει τη διάψευση μιας λιγότερο ή περισσότερο διαδεδομένης θεωρίας. Η επιχειρηματολογία του Τσοχατζίδη συχνά παίρνει την ακόλουθη τροπή:

(A) Η σημασιολογική ή σημασιο-φιλοσοφική θεωρία Σ προβλέπει ότι μια ομάδα προτάσεων Π_1 έχουν την ερμηνεία (=σημασία) σ , ενώ, συμπληρωματικά, μια ομάδα προτάσεων Π_2 δεν μπορεί, σύμφωνα με τη Σ , να έχει τη σημασία σ · όμως υπάρχει ομάδα προτάσεων Π_1' , τέτοια ώστε $\Pi_1' \subseteq \Pi_1$, οι οποίες δεν επιδέχονται την ερμηνεία σ και ομάδα προτάσεων Π_2' , τέτοια ώστε $\Pi_2' \subseteq \Pi_2$, οι οποίες επιδέχονται την ερμηνεία σ · άρα, δεν ισχύει η Σ .

Θα δώσω ένα παράδειγμα του παραπάνω σχήματος από κάθε ενότητα του βιβλίου, παραλείποντας τις λεπτομέρειες. Το κεφ. 3 της πρώτης ενότητας, “Self-reference and the divorce between meaning and truth”, συνιστά ευθεία επίθεση στην ντεϊβιντσονιανή εξίσωση της σημασίας με τις συνθήκες αληθείας των δηλωτικών προτάσεων. Σύμφωνα με τη λογική του αντιπαραδείγματος που μόλις εξέθεσα (A), η εξίσωση αυτή διαψεύδεται αν υπάρχουν δηλωτικές προτάσεις με την ίδια σημασία, αλλά με προφανώς διαφορετικές συνθήκες αληθείας, και, συμπληρωματικά, αν υπάρχουν δηλωτικές προτάσεις με τις ίδιες συνθήκες αληθείας, αλλά εμφανώς διαφορετικές σημασίες (σ. 43). Πράγματι, οι προτάσεις (1) και (2) παρακάτω έχουν, προφανώς, την ίδια σημασία, αλλά, ξεκάθαρα, διαφορετικές συνθήκες αληθείας: η (1) είναι αληθής ενώ η (2), ψευδής.

(1) The sentence hereby formulated is an example of an English sentence

(2) Der hiermit formulierte Satz ist ein Beispiel eines englischen Satzes.

Η μετάφραση μπορεί να είναι και ενδογλωσσική: η πρόταση (3) παρακάτω είναι αληθής, ενώ η (4) είναι ψευδής, παρόλο που οι δύο προτάσεις έχουν την ίδια σημασία.

(3) The sentence hereby formulated contains exactly eight words

(4) Exactly eight words are contained in the sentence hereby formulated.

Υπάρχουν όμως αντιπαραδείγματα με προτάσεις που να έχουν τις ίδιες συνθήκες αληθείας, αλλά διαφορετική σημασία; Η απάντηση δίνεται στο αμέσως επόμενο κεφ. 4,

“Performativity and the ‘true/false fetish’”, που εστιάζει σε μη δηλωτικές προτάσεις (προτάσεις που εισάγονται με επιτελεστικό, μη δηλωτικό ρήμα). Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι η στήριξη της θέσης του J. L. Austin ότι ρητά επιτελεστικές εκφορές δεν είναι αληθειακές (truth-evaluable), παρόλο που έχουν τη γραμματική μορφή δηλωτικών προτάσεων. Για παράδειγμα, οι προτάσεις (5) και (6)

(5) Αρνούμαι την πληρότητα της αριθμητικής

(6) Ο Kurt Gödel αρνείται την πληρότητα της αριθμητικής

θα έπρεπε να έχουν τις ίδιες συνθήκες αληθείας, αν δεχτούμε ότι προτάσεις με ρητά επιτελεστικά ρήματα είναι αληθειακές, αλλά η «σημασία» τους είναι πολύ διαφορετική, εφόσον η πρόταση (5), ειπωμένη από τον Kurt Gödel, στις κατάλληλες συνθήκες και στο κατάλληλο χωροχρονικό πλαίσιο, συνιστά *άρνηση* (από μέρους του) της πληρότητας της αριθμητικής, αλλά όχι η πρόταση (6), η οποία, ειπωμένη στις ίδιες συνθήκες και στο ίδιο χωροχρονικό πλαίσιο από κάποιον άλλον, δεν συνιστά *άρνηση* αλλά *δήλωση* της άρνησης από τον Gödel και, συνεπώς, δεν έχει την ίδια «σημασία» με την (5), δηλαδή δεν επιτελεί την ίδια γλωσσική πράξη (σ. 58).

Περνάω τώρα σε ένα παράδειγμα από τη δεύτερη ενότητα του βιβλίου. Σύμφωνα με τον John Searle, με κάθε κατηγορία γλωσσικής πράξης συνδέεται «εσωτερικά» μια διαφορετική «συνθήκη ειλικρινείας», η οποία παραπέμπει στην «προθετική κατάσταση» (intentional state) του ομιλητή που εκτελεί τη γλωσσική πράξη. Με τα λόγια του Searle (1983: 9) σε πιστή μετάφραση:

Αν δηλώσω ότι p, εκφράζω την πεποίθηση ότι p. Αν δώσω μια υπόσχεση να κάνω A, εκφράζω την πρόθεση να κάνω A. Αν σου δώσω την εντολή να κάνεις A, εκφράζω την ευχή ή την επιθυμία να κάνεις A. Αν ζητήσω συγγνώμη για κάτι που έκανα, εκφράζω τη λύπη μου γι' αυτό που έκανα. Αν σε συγχαρώ για κάτι, εκφράζω χαρά ή ικανοποίηση για αυτό το κάτι. Όλες αυτές οι συνδέσεις, μεταξύ των ελλεκτικών ενεργημάτων (illocutionary acts) και των εκφρασμένων προθετικών συνθηκών ειλικρινείας των γλωσσικών πράξεων, είναι εσωτερικές· δηλαδή, η εκφρασμένη προθετική κατάσταση δεν συνοδεύει απλώς την εκτέλεση της γλωσσικής πράξης. Η εκτέλεση της γλωσσικής πράξης είναι κατ' ανάγκην έκφραση της αντίστοιχης προθετικής κατάστασης.

Συνήθως, η «εσωτερική» αυτή σύνδεση μεταξύ προθετικής κατάστασης και γλωσσικής πράξης τεκμαίρεται από το γεγονός ότι προτάσεις όπως οι παρακάτω (πβ. Tsohatzidis 2020: 170) κρίνονται μάλλον ανώμαλες σημασιολογικά:

(7) * Δηλώνω, αλλά δεν το πιστεύω, ότι είσαι τεμπέλης

(8) * Ζητώ, αλλά δεν θέλω, τη βοήθειά σου

(9) * Υπόσχομαι, αλλά δεν σκοπεύω, να σε πάρω μαζί μου.

Αν όμως η σύνδεση προθετικής κατάστασης και γλωσσικής πράξης είναι πράγματι αναγκαία, τότε, όπως επισημαίνει ο Τσοχατζίδης (σ. 176), προτάσεις όπως οι (10) και (11) παρακάτω θα έπρεπε, διά της υποκαταστάσεως των ισοδυνάμων, να είναι εξίσου ανώμαλες σημασιολογικά με τις προτάσεις (10') και (11') αντιστοίχως:

(10) Δεν πιστεύω ότι βρισκόμεν εκεί, αλλά αφού το βίντεο δείχνει ότι ήμουν, δηλώνω ότι ήμουν.

(11) Δεν πιστεύω ότι έχω κολλήσει ιό, αλλά αφού οι ειδικοί λένε ότι έχω, δηλώνω ότι έχω.

(10') * Δεν πιστεύω ότι βρισκόμουν εκεί, αλλά αφού το βίντεο δείχνει ότι ήμουν, πιστεύω ότι ήμουν.

(11') * Δεν πιστεύω ότι έχω κολλήσει ιό, αλλά αφού οι ειδικοί λένε ότι έχω, πιστεύω ότι έχω.

Επίσης, προτάσεις όπως οι (12) και (13) θα έπρεπε να είναι ισοδύναμες, δηλαδή εξίσου ανώμαλες, με τις προτάσεις (12') και (13') – κ.ο.κ. για τις υπόλοιπες κατηγορίες γλωσσικών πράξεων.

(12) Δεν θέλω να κάνεις αυτή τη βρωμοδουλειά, αλλά αφού μόνο εσύ μπορείς να την κάνεις και επειδή είναι τρομερά σημαντική για τη χώρα, σου ζητώ να την κάνεις

(13) Αφού πρόκειται να πεθάνω σήμερα, δεν θα σου τηλεφωνήσω αύριο – αλλά αφού επιμένεις ότι και αύριο θα είμαι ζωντανός, υπόσχομαι να σου τηλεφωνήσω αύριο

(12') * Δεν θέλω να κάνεις αυτή τη βρωμοδουλειά, αλλά αφού μόνο εσύ μπορείς να την κάνεις και επειδή είναι τρομερά σημαντική για τη χώρα, θέλω να την κάνεις

(13') * Αφού πρόκειται να πεθάνω σήμερα, δεν θα σου τηλεφωνήσω αύριο – αλλά αφού επιμένεις ότι και αύριο θα είμαι ζωντανός, σκοπεύω να σου τηλεφωνήσω αύριο.

Αλλά προφανώς οι αντιστοιχίες αυτές δεν ισχύουν: οι προτάσεις (10), (11), (12) και (13) παραπέμπουν σε περιστάσεις εκφοράς που τις καθιστούν (σχεδόν) φυσιολογικές (βλ. Tsohatzidis 2020: 176-177). Ας σημειωθεί εν παρόδω ότι τα παραδείγματα της σειράς (10)-(13) είναι κάπως άκομψα υφολογικά, όπως συνήθως συμβαίνει με διδακτικά παραδείγματα που υπαινίσσονται μια ολόκληρη περίσταση επικοινωνίας –αλλά αυτό είναι το μόνο παράδοξο που μπορούμε να διαγνώσουμε σ' αυτά, αντίθετα με τα παραδείγματα (10')-(13') που είναι σημασιολογικά ανώμαλα.

Θα δώσω τώρα ένα τελευταίο παράδειγμα του σχήματος (A) από την τρίτη ενότητα. Σύμφωνα με τη θεωρία του Timothy Williamson περί δηλωτικών προτάσεων, οι δηλωτικές εκφορές υπακούουν στο ακόλουθο αίτημα, το οποίο ο Williamson (2000: 243) ονομάζει «Κανόνα της γνώσης» (The Knowledge rule): One must assert *p* only if one knows *p* (σε ελεύθερη απόδοση: «για να δηλώσει κανείς *p*, οφείλει να ξέρει ότι *p*»). Το αίτημα αυτό βασίζεται στο ότι θα ήταν παράδοξες προτάσεις του τύπου:

A και /, αλλά δεν ξέρω ότι A.

Σύμφωνα με το αίτημα αυτό, θα ήταν παράδοξο μια ομιλήτρια, η Μαίρη, να εκφέρει προτάσεις όπως:

(14) Μαίρη: * Ο Γιάννης κρύβεται και δεν ξέρω ότι κρύβεται

(15) Μαίρη: * Είναι πέντε η ώρα, αλλά δεν ξέρω ότι είναι πέντε η ώρα.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι η Μαίρη είναι ανοιακή και δεν θυμάται το όνομά της. Δεν θα ήταν τότε παράδοξη η εκφορά από την ίδια τη Μαίρη των ακόλουθων προτάσεων:

(14') Μαίρη: Ο Γιάννης κρύβεται και η Μαίρη δεν ξέρει ότι κρύβεται

(15') Μαίρη: Είναι πέντε η ώρα και η Μαίρη δεν ξέρει ότι είναι πέντε η ώρα.

Όμως, με βάση τον «Κανόνα της γνώσης» του Williamson, η Μαίρη δεν θα μπορούσε να εκφέρει τις προτάσεις (14') και (15'), καθώς αυτές έχουν τις ίδιες ακριβώς συνθήκες αληθείας με τις (14) και (15) αντιστοίχως (πβ. Tsohatzidis 2020: 313-314).

Ομοίως, κάποιο εύπιστο άτομο –που γνωρίζει ότι είναι εύπιστο– θα μπορούσε να κάνει τον ακόλουθο, έγκυρο, συλλογισμό, ο οποίος στο συμπέρασμά του περιέχει μια εκδοχή του σχήματος που ο «Κανόνας της γνώσης» απαγορεύει (Tsohatzidis 2020: 317, 84-85).

(16) Είμαι εύπιστος, οι άνθρωποι μ' εξαπατούν χωρίς να το ξέρω.
Είμαι εύπιστος.

Συνεπώς, οι άνθρωποι μ' εξαπατούν και δεν ξέρω ότι μ' εξαπατούν.

Έδωσα μόλις τρία παραδείγματα χρήσης της αρχής (A), ένα από κάθε ενότητα του βιβλίου. Η αρχή αυτή εξυπηρετείται από τη συχνή χρήση του συλλογιστικού σχήματος διά της άρσεως, στη διπλή εκδοχή του:

Εάν X τότε Ψ, αλλά όχι-Ψ.
και
Εάν X τότε όχι-Ψ, αλλά Ψ.

Το συλλογιστικό αυτό σχήμα οδηγεί στην άρνηση της προκειμένης –ή της θεωρίας– X. Η χρήση του είναι πυκνή στα άρθρα του Τσοχατζίδη, όπου εμφανίζεται ταυτόχρονα και στις δύο εκδοχές του, καθώς υπηρετεί την αρχή (A), η οποία έχει διπλή στόχευση: προτάσεις που θα έπρεπε να έχουν μια σημασία αλλά δεν την έχουν και προτάσεις που δεν θα έπρεπε να έχουν τη σημασία που έχουν, βάσει της κρινόμενης θεωρίας. Στα παραθέματα που ακολουθούν τα σχετικά χωρία υποδεικνύονται με πλάγια γράμματα:

Το επιχείρημά μου είναι ότι δεν επιτυγχάνουν οι προσπάθειες να δικαιωθεί η άρνηση της θέσης του Austin ότι [οι ρητές επιτελεστικές εκφορές] δεν είναι αληθειακές (Austin's non-truth evaluability thesis) μέσω εξηγήσεων της επιτελεστικότητας οι οποίες εξαρτώνται ουσιαστικά από την υπόθεση ότι τα ρητά επιτελεστικά είναι αληθειακά [και δεν επιτυγχάνουν οι προσπάθειες αυτές] για δύο τουλάχιστον λόγους: *από τη μια, διότι εκφορές οι οποίες, βάσει των προτεινόμενων εξηγήσεων, θα έπρεπε να μπορούν να είναι ρητά επιτελεστικές αποδεικνύεται ότι δεν μπορούν να είναι ρητά επιτελεστικές· και από την άλλη, διότι εκφορές οι οποίες, βάσει των προτεινόμενων εξηγήσεων, θα έπρεπε να μην μπορούν να είναι ρητά επιτελεστικές αποδεικνύεται ότι μπορούν να είναι ρητά επιτελεστικές* (σ. 50).

Προκειμένου να καταδείξει κανείς ότι η προτεινόμενη [από τον George Lakoff] εισαγωγή του συστατικού “should have” στη σημασία του [ρήματος] *lack* παράγει έναν εσφαλμένο ορισμό του *lack*, θα μπορούσε, υποθέτω, να κάνει είτε το ένα είτε το άλλο: *είτε να δείξει ότι μια δήλωση κατά την οποία μια οντότητα περιγράφεται να μην έχει [lacking] κάποια ιδιότητα δεν οδηγεί σε άτοπο όταν συνδέεται με μια δήλωση η οποία αρνείται ότι η συγκεκριμένη οντότητα θα έπρεπε να έχει αυτήν την ιδιότητα· είτε να δείξει ότι μια δήλωση κατά την οποία μια οντότητα περιγράφεται να μην έχει [lacking] κάποια ιδιότητα οδηγεί πράγματι σε άτοπο εάν ερμηνευθεί να υποδηλώνει ότι η συγκεκριμένη οντότητα θα έπρεπε να έχει αυτήν την ιδιότητα*. Δυστυχώς για την

πρόταση του Lakoff, και οι δύο αυτές δυνατότητες μπορούν να καταδειχτούν ευθέως (σ. 105).

Θα υποστηρίξω πρώτα ότι μεταξύ των περιπτώσεων υποκατάστασης των δύο πλαισίων υπάρχουν σαφείς αντιθέσεις τυπικότητας που δεν αντιστοιχούν σε αντιθέσεις αποδεκτότητας. Στη συνέχεια, θα υποστηρίξω ότι μεταξύ των περιπτώσεων υποκατάστασης των δύο πλαισίων υπάρχουν σαφείς αντιθέσεις αποδεκτότητας στις οποίες δεν αντιστοιχούν πιθανές αντιθέσεις τυπικότητας (σ. 115).²

Για να δείξει κανείς ότι αυτός ο χαρακτηρισμός της διαφοράς between “X and Y” and “both X and Y” είναι εσφαλμένος, θα μπορούσε (μεταξύ άλλων) να κάνει είτε το ένα είτε το άλλο: Πρώτον, θα μπορούσε να δείξει ότι υπάρχουν ζεύγη προτάσεων των οποίων και τα δύο μέλη μπορούν να λάβουν μόνο την ερμηνεία πολλαπλών συμβάντων, παρόλο που η μοναδική διαφορά τους είναι ότι η μία πρόταση περιλαμβάνει μια συσχετιστική [correlational] δομή και η άλλη την αντίστοιχη μη συσχετιστική. Δεύτερον, θα μπορούσε κανείς να δείξει ότι υπάρχουν ζεύγη προτάσεων των οποίων και τα δύο μέλη μπορούν να λάβουν μόνο την ερμηνεία ενός μοναδικού συμβάντος, παρόλο που η μοναδική διαφορά τους είναι ότι η μία πρόταση περιέχει μια συσχετιστική δομή και η άλλη την αντίστοιχη μη συσχετιστική. Και οι δύο αυτές δυνατότητες μπορούν πάντως να καταδειχτούν ευθέως (σ. 128).

Αυτά είναι μερικά μόνο από τα σχετικά παραδείγματα αντιπαραδειγμάτων. Από υφολογική άποψη, γίνονται αντιληπτά από την παράλληλη σύνταξη που ακολουθούν όλα τα σχετικά χωρία. Από λογική άποψη, όλες οι παραπάνω διατυπώσεις αντεπιχειρημάτων μπορούν να αναδιατυπωθούν με τη διπλή εκδοχή του συλλογισμού διά της άρσεως. Η υφο-λογική οργάνωση του λόγου υπηρετεί τη λογική του οργάνωση.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι οι επισημάνσεις του Τσοχατζίδη που βασίζονται στο σχήμα (A) έχουν συνήθως κάτι παραδοξολογικό. Μια άποψη ή θεωρία μάς έχει συνηθίσει σ’ έναν ορισμένο τρόπο του σκέπτεσθαι, και η θεωρία αυτή ανατρέπεται τώρα από ορισμένα επιμέρους γλωσσικά ή συλλογιστικά τεκμήρια. Τα επιμέρους αυτά τεκμήρια προσκρούουν στις εγκατεστημένες παραδοχές μας και μας αναγκάζουν να αναθεωρήσουμε ή και να εγκαταλείψουμε ολόκληρη τη θεωρία με την οποία έχουμε μάθει να σκεφτόμαστε. Τα αντιπαραδείγματα αναγκάζουν τη θεωρία να στραφεί, κατά κάποιο τρόπο, στον εαυτό της και να αντιμετωπίσει τα αδιέξοδά της. Στη φιλοσοφία της λογικής και στην αναλυτική φιλοσοφία η πρακτική αυτή κάθε άλλο παρά ασυνήθιστη είναι. Ας σκεφτούμε το παράδοξο του Russell και τη συνολική ανατροπή που επέφερε στο λογικό σύστημα του Frege.

Παρέλειψα, βέβαια, τις λεπτομέρειες της κριτικής βασάνου στην οποία ο Τσοχατζίδης υποβάλλει κάθε φορά τις υπό εξέταση θεωρίες. Τα σχετικά αντεπιχειρήματα, πάντως, διατυπώνονται συνήθως με τη λιτότητα και την περιεκτικότητα που χαρακτηρίζουν τα άρθρα του.³ Είναι σύντομα και ευθύβολα. Θα μπορούσαμε να τα ονομάσουμε «σφεντονιές», έχοντας κατά νου είτε τη σφεντονιά του Δαβίδ είτε το περίφημο «slingshot argument» του Alonzo Church (1943).

² Τα συμφοραζόμενα της περίπτωσης αυτής είναι τα ακόλουθα: Προκειμένου να δείξουν ότι η σημασία εμπεριέχει εγκυκλοπαιδική γνώση, δηλ. γνώση του τι τυπικά ή συνήθως ισχύει, ορισμένοι σημασιολόγοι επικαλούνται τη διαφορά στην αποδεκτότητα των πλαισίων υποκατάστασης «Π, αλλά Π’» και «Π, αλλά όχι-Π’», π.χ. ?«Είναι σκύλος, αλλά γαυγίζει» και «Είναι σκύλος, αλλά δεν γαυγίζει». Ο Τσοχατζίδης θεωρεί ότι το τεστ με τα πλαίσια υποκατάστασης δεν είναι αποφασιστικό για τους λόγους που εξηγεί.

³ Αν εξαιρέσουμε την Εισαγωγή και την πολύ εκτενή βιβλιοκριτική που περιλαμβάνεται στο κεφ. 18, “Voices and noises in the theory of speech acts” (σ. 214-254), ίσως και ένα-δυο ακόμα εκτενή άρθρα (π.χ., κεφ. 11, “Yes-no questions and the myth of content invariance”, σ. 141-162), τα υπόλοιπα είναι όλα άρθρα των 10-12 σελίδων.

Όλα τα άρθρα του Τσοχατζίδη είναι κείμενα διάψευσης (refutational). Τη ροπή του προς το αντιπαράδειγμα μπαίνω στον πειρασμό να τη θεωρήσω ένα νοοτροπιακό χαρακτηριστικό του. Είναι έκδηλο ήδη στη διδακτορική διατριβή του, την οποία εκπόνησε υπό την εποπτεία του περίφημου γλωσσολόγου Oswald Ducrot (*Examen Critique de Quelques Analyses de Performatifs non Classiques*, 1983). Εξετάζει σε αυτήν τους «μη κλασικούς» τρόπους επιτέλεσης γλωσσικών πράξεων ή ό,τι συνήθως ονομαζόταν στη βιβλιογραφία της εποχής “embedded performatives” ή “hedged performatives”· λ.χ. «Ίσως να έπαιρνες μια ασπρίνη;» σε αντίθεση προς μια ρητή προτροπή. Η διακοσίων πενήντα δύο σελίδων διατριβή αποτελείται από τρία κεφάλαια και ένα Παράρτημα. Σε κάθε κεφάλαιο εξετάζεται και απορρίπτεται –με τη λογική των αντιπαραδειγμάτων– η θεωρία ενός γλωσσολόγου ή φιλοσόφου της γλώσσας για τις «μη κλασικές επιτελέσεις»: στο πρώτο κεφάλαιο, η θεωρία του Chungmin Lee (1975), στο δεύτερο, η θεωρία των Henry Thomson και James Wright (1975), στο τρίτο, η θεωρία του Bruce Fraser (1975) και στο Παράρτημα η πιο «εκλεπτυσμένη» (sophistiquée) θεωρία του John Searle (1975) για τις έμμεσες λεκτικές πράξεις. Βασικό συμπέρασμα της διατριβής είναι ότι «καμία θεωρία, εκλεπτυσμένη ή μη, των έμμεσων γλωσσικών πράξεων δεν παρέχει ικανοποιητικές αναλύσεις οποιασδήποτε εκφοράς, επιτελεστικής ή μη (διότι το τεστ με το οποίο διακρίνονται οι άμεσες γλωσσικές πράξεις από τις έμμεσες δεν μπορεί να εφαρμοστεί με συνέπεια)» (σ. 251-252). Σαρωτικό συμπέρασμα!

Στην προσέγγιση του Τσοχατζίδη, όπως ασκείται στη διατριβή και στα ποικίλα άρθρα του, θα μπορούσε ίσως να ασκηθεί η ακόλουθη κριτική: καθώς βασίζεται σε αντιπαραδείγματα, η προσέγγισή του δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι ολική, πλήρης. Αυτό όμως εξαρτάται κάθε φορά από τη θεματική και την εμβέλεια της κριτικής. Στο δεύτερο μέρος του *Truth, Force and Knowledge in Language* περιλαμβάνονται εφτά με οχτώ άρθρα που ασκούν κριτική στις φιλοσοφικές ιδέες του John Searle, ενός ιδιοφυούς συμπληρή, αλλά ελάχιστα πρωτότυπου φιλοσόφου: το κεφ. 11, “Yes–no questions and the myth of content invariance”, δείχνει ότι οι ερωτήσεις ολικής άγνοιας δεν μπορούν να αναλυθούν σωστά στο πλαίσιο της θεωρίας του Searle για τις γλωσσικές πράξεις· το κεφ. 12, “Deontic trouble in speech-act botany”, καταπιάνεται με την προβληματική ταξινόμηση από τον Searle των permissions στις κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις· το κεφ. 13, “The gap between speech acts and mental states”, στο οποίο αναφέρθηκα ήδη, ασκεί κριτική στο πρόγραμμα του Searle που αποσκοπεί να δείξει ότι η προθετικότητα της γλώσσας είναι παράγωγη σε σχέση με την προθετικότητα του νου· το κεφ. 15, “Two consequences of hinting”, παρέχει αντιπαραδείγματα στην γενίκευση του Searle ότι κάθε πλάγια λεκτική πράξη μπορεί να επιτελεστεί ευθέως· το κεφ. 17, “Speaker meaning, sentence meaning, and metaphor”, επιχειρηματολογεί υπέρ μιας σημασιολογικής ανάλυσης της μεταφοράς, σε αντίθεση προς την πραγματολογική ανάλυση του Searle· το κεφ. 18, “Voices and noises in the theory of speech acts”, τουλάχιστον εν μέρει, επίσης αναφέρεται σε εφαρμογές της θεωρίας των γλωσσικών πράξεων του Searle· το κεφ. 19, “Searle’s derivation of promissory obligation”, απορρίπτει την άποψη του Searle ότι αξιολογικά συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν από μη αξιολογικές προκείμενες· τέλος, το κεφ. 20, “Searle’s *Making the Social World*”, θέτει εν αμφιβόλω την άποψη του Searle ότι τα θεσμικά γεγονότα προκύπτουν από δηλωτικές ή κηρυκτικές πράξεις. Αν συνυπολογίσουμε και τα δύο βιβλία δοκιμίων για τον Searle τα οποία έχει επιμεληθεί ο Τσοχατζίδης, η κριτική του δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μερική ή ελλιπής, καθώς στρέφεται προς κάθε σχεδόν πτυχή αυτού του επιδραστικού φιλοσόφου.

Η πιθανή επιφύλαξη ότι ο Τσοχατζίδης ασχολείται με λεπτομέρειες, επιμέρους ή και δευτερεύοντα χαρακτηριστικά μιας φιλοσοφικής θεωρίας δεν θα ήταν απλώς άδικη, θα της είχε διαφύγει ο πραγματικός στόχος της κριτικής του, η οποία στρέφεται προς τις συνέπειες μιας θεωρίας, όσο ασήμαντες και να φαίνονται εκ πρώτης όψεως, που όμως

προκύπτουν από μείζονες προκείμενες. Η κριτική, κάθε φορά, σε μια φαινομενικά δευτερεύουσα (α)συνέπεια μιας θεωρίας μάς καλεί να αναθεωρήσουμε εκ βάθρων ολόκληρο το θεωρητικό οικοδόμημα.

Άλλωστε, η κριτική του Τσοχατζίδη, όχι πάντοτε αλλά πάντως συχνά, συνοδεύεται από υποδείξεις για την υιοθέτηση εναλλακτικών αναλύσεων και ερμηνειών. Οι υποδείξεις αυτές οδηγούν –συχνότερα– σε πραγματολογικές ερμηνείες γλωσσικών δεδομένων για τα οποία έχουν προταθεί σημασιολογικές αναλύσεις (πβ. σ. 174, 179) και –σπανιότερα– σε σημασιολογικές ερμηνείες φαινομένων που έχουν αναλυθεί πραγματολογικά (πβ. σ. 213, σχετικά με τη μεταφορά). Κινούμενος στη διεπαφή σημασιολογίας και πραγματολογίας, ο Τσοχατζίδης δεν δεσμεύεται εκ των προτέρων υπέρ της μιας ή της άλλης: αφήνει τα γλωσσικά δεδομένα να καθορίσουν το είδος της προσφορότερης ανάλυσης. Η στάση αυτή εξηγεί και τη δυσπιστία του απέναντι στη σαγήνη των γενικεύσεων και των «μεγάλων θεωριών».*

Βιβλιογραφία

- Church, A. 1943. Carnap's *Introduction to Semantics*. *The Philosophical Review* 52, 298-304.
- Davidson, D. 1984. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
- Fraser, B. 1975. Hedged performatives. In P. Cole & J. L. Morgan (eds) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 187-210.
- Lee, C. 1975. Embedded performatives. *Language* 51(1), 105-108.
- Searle, J. R. 1975. Indirect speech acts. In P. Cole & J. L. Morgan (eds) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 59-82.
- Searle, J. R. 1983. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, H. & Wright, J. 1975. Speaker alignment and embedded performatives. In C. Cogen, H. Thompson, G. Thurgood, K. Whistler & J. Wright (eds) *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 438-444.
- Tsohatzidis, S. L. 1983. Examen critique de quelques analyses de performatifs non classiques. Thèse de doctorat, École des Hautes Études en Sciences Sociales.
- Tsohatzidis, S. L. 2020. *Truth, Force, and Knowledge in Language: Essays on Semantic and Pragmatic Topics*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Williamson, T. 2000. *Knowledge and its Limits*. Oxford: Oxford University Press.

* Ευχαριστώ την Ελένη Καραντζόλα για τις χρήσιμες παρατηρήσεις της σε προσχέδιο αυτής της εργασίας.